

Kokia masinės sovietinės gyvenamosios architektūros paveldosauginė vertė?

Projekto UREHERIT darbo grupės susitikimas Vilniuje

Holistinė renovacija, paveldas ir masinės sovietinės gyvenamosios architektūros vertė

dr. Dalia Traškinaitė

Rugsėjo 12–13 dienomis Vilniuje, Lietuvos architektų sąjungoje, vyko UREHERIT projekto darbo grupės susitikimas, kurio esminė tema – masinių sovietinių daugiabučių atnaujinimas po karo, paveldosauginė jų vertė, holistinė moderniosios statybos renovacija Ukrainoje. Lietuvos architektų sąjungos inicijuotas tarptautinis architektūrinis projektas (koordinatore Rūta Leitanaite) susideda iš daug veiklų ir projektų ir bendrai jungia 11 architektūrinių organizacijų iš Ukrainos (Ukrainos nacionalinė architektų sąjunga, NVO „ro3kvit“, Charkivo architektūros mokykla) ir Europos: Lietuvos architektų sąjunga (Lietuva), Švedijos architektų sąjunga, Austrijos architektų ir inžinierių rūmai, Karališkoji Danijos akademija, Rumunijos architektų rūmai, Nacionalinė Italijos architektų, planuotojų, kraštovaizdžio ir paveldosaugininkų taryba, Vokietijos architektų rūmai, Estijos architektų sąjunga, asocijuotas partneris – asocijuota Europos architektų tarybos narė). Šiuo projektu siekiama Ukrainos urbanistinio ir architektūrinio paveldo vertinimo, išsaugojimo ir atkūrimo karo metu ir po jo, kartu sprendžiant su tuo susijusius iššūkius ir pabrėžiant nacionalinio ir vietinio kultūrinio paveldo tapatumą ir išryškinant bei atspindint atminties ženklus atstatomuose pastatuose.

Norint prisidėti prie meninio lauko, konkrečiau, architektūros kaip kultūros išraiškos atkūrimo, inicijuotos bendradarbiavimo formos veiklos, kviečiant Ukrainos architektus (ypač paveldo apsaugos specialistus), bendradarbiaujant su Europos architektais ir

dalijantis patirtimi bei kartu ieškant naujos, Ukrainai pritaikytos metodikos ir būdų, kaip išsaugoti ir atkurti šios šalies urbanistinį ir architektūrinį paveldą tvarių bei įtraukiu būdu. Šio susitikimo metu Vilniuje dėmesys buvo sutelktas į architektūrinę ir kultūrinę sovietmečio masinių gyvenamųjų namų vertę. Šios išsamios diskusijos metu buvo nagrinėjama, kaip šios struktūros suformavo miestų aplinką Ukrainoje ir kitose Europos dalyse ir jų išsaugojimo bei atnaujinimo potencialą, atsižvelgiant į dabartinius socialinius ir ekonominius iššūkius.

Pranešimus skaitė modernios, betoninės architektūros tyrėja, architektė dr. Aušra Černauskienė, olandų architektas, projekto dalyvis Johanas De Wachteris (architektų biuras „Woon Werk“), bei ukrainietė Svitlana Biriuk. Darbo grupės susitikimas, koordinuotas Martyno Marozo, kuriame taip pat dalyvavo dr. Martynas Mankus, Gintarė Kapočiūtė, Mykhailo Schevchenka (Ukraina), Andrejus Shcherbina (Ukraina / Belgija), P. Tomaszas Wilkas (Šveicarija). Kiti, jungęsi nuotoliu, – Tanya Boyko (Ukraina), Yevgenas Zapotochnyi (Ukraina), Anna Kyrii (Ukraina), Alona Subin-Kozhevnikova (Ukraina)).

J. De Wachteris savo pranešime kėlė architektūros paveldo ir transformacijos klausimus: kiek galima pridėti naujo prie

esamo objekto, kokius to pastato laiko aspektus reikia parodyti, ar svarbu, kaip tas objektas atrodė anksčiau, kas jame vyko, ar būtina fiziniu pavidalu reprezentuoti, ar politinės sanklodos koduotas naratyvas yra svarbus. Taip pat pabrėžta ir nematerialių vertybių svarba: kas atsiranda, nutinka keičiant pastato funkciją. Kėlė klausimą – juk modernizacija vyko visais laikais, pastatai buvo transformuojami, keičiami visais laikotarpiais. Tad, kiek daug gali būti sunaikinta ar nugriauta, kad vis dar būtų galima pastatą laikyti paveldu. Kokios koreliacijos su paveldo apsauga, atstatymu, restauravimu turi pastato panaudojimas dar kartą, jo atnaujinimas, transformacija.

Aušra Černauskienė, pateikdama Vilniaus mikrorajono Lazdynų pavyzdį, siekė atskleisti pastato vertės aspektus. Būtent šis rajonas yra nekilnojamųjų vertybių registre ir 1993 m. ten buvo perkeltas automatiškai, tačiau kaip ir visi paveldo objektai pasižymi vertingosiomis savybėmis, kurios bendrai buvo aptartos, kartu kiek apskritai nugąstaujant, kad derėtų turėti ir bendrus renovacijos proceso valdymo planus, aiškinantis, kokios iš tiesų transformacijos šiems pastatams reikia (nes keletas aukštybinių jau yra renovuotų), jiems esant pripažintiems kultūros paveldo vertybėmis, kaip turėtume

elgtis su svarbiomis tų pastatų detalėmis. Taip pat tyrėja pristatė apibendrintus, šešių žingsnių betoninės architektūros apsaugos principus, pridėdama savąjį – populiarinti ir švęsti, džiaugtis šia architektūra, bei primindama, kad vertė yra nuolat kintanti laike, todėl nuolat peržiūrima ir ją suteikia žmonės. Vertei nustatyti išskirti urbanistinės, estetinės, socialinės, technologinės ir istorinės vertės aspektai. Taip pat – unikalumas, stilius, poveikis, retumas, autentiškumas, kultūrinis kodas. Svarbu nusistatyti objektų stiprybes ir trūkumus bei faktorius, tokius kaip retumas ir poveikis, autentiškumas ir vientisumas, fizinė kondicija.

Na, o Svitlana Biriuk, reaguodama į ankstesnius pranešimus, trumpai užsiminė, kad masinė statyba Ukrainoje nėra paveldo objektų sąrašuose ir šalies gyventojai negalvoja, kad sovietiniai pastatai gali būti paveldo objektai, saugomi. Bendrai kalbant, urbanistinis planavimas nėra suvokiamas kaip paveldo objektas, tad kyla klausimas, kaip tokį kitonišką požiūrį gali priimti Ukrainos visuomenė. Ji kėlė klausimą, kurie masinės gyvenamosios architektūros rajonai galėtų būti tie pavyzdiniai, kurie turėtų tam tikrą vertę, nes tikėtina, kad šiuo metu reakcija būtų neigiama, stipriai nusistebint, kad šie objektai gali būti vertingi, saugotini tam tikrais aspektais, nes tai iškart nuteiktų, jog jie negali būti keičiami, adaptuojami, transformuojami, žinant, kad šie masinės architektūros pastatai nėra patraukliausia vieta gyventi.

Diskutuojant, kaip įvertinti šį faktorių, kai vis dar vyksta karas ir okupantai dar šalyje, kilo vietos identiteto ir atminties klausimų. Kaip atrasti balansą tarp galimos masinės sovietinės gyvenamosios architektūros vertės ir joje užkoduoto tuometinio ideologinio palikimo, ieškant tinkamiausio sprendimo, koku keliu vertėtų eiti ir kiek šie objektai svarbūs, kad būtų pagrindas juos sugriautus atkurti. Kartu tai itin jautrus klausimas. Juk tai gyvenamoji architektūra. Tad natūraliai kyla klausimas, ar atstatę sąmoningai atkursime ir propagandinę programą, turinį, slėpėjusį statant pastatus anksčiau. Sovietinė architektūra, kaip ir kita tuometė

moderni architektūra, buvo lemta diktatūrinių sprendimų, todėl ar iš esmės įmanoma atskirti ir vertinti šio laikotarpio pastatus, nustatyti vertę ignoruojant to sociopolitinį sluoksnį. Iš kitos pusės, gyvenimas masinės statybos daugiabučių rajonuose yra stipriai pasikeitęs, o ir ekonominės sąlygos diktuoja tendenciją tokių pastatų nenaikinti, todėl, matyt, tarp jų nėra vieno vienintelio kelio, tokio kaip saugojimas, nugriovimas, pritaikymas. Modernizmas jau koduoja idealizmą. Kad ir kaip būtų, projekto tikslas – pagerinti gyvenamąją architektūrą, aplinką, kažką išsaugant, kažką keičiant.

Pasirinkta holistinė modernios architektūros renovacijos prieiga, kuria siekiama ne tik energijos efektyvumo, inžinerinių sistemų pastatuose atnaujinimo, bet ir urbanistinio integralumo, struktūrinės logikos, vientisumo, rajono urbanistinio funkcionalumo. Po Antrojo pasaulinio karo pastatyti masinės gyvenamosios paskirties pastatai turi tikrai didelį potencialą užtikrinti kokybišką gyvenamąją aplinką ir tai gali būti vienu iš pagrindinių įperkamo būsto šaltinių. Architektūra gali būti įrankiu, į kurią diegiamos energiją tausojančios technologijos, taip pat ir erdvių dizaine, kad galutinis rezultatas taptų patrauklus, patogus gyventojams. Diskusijos metu išsikelti ir pagrindiniai tikslai: įvertinti dabartinę socialistinio laikotarpio būsto būklę Ukrainoje ir nustatyti pagrindinius klausimus ir iššūkius, susijusius su technine jų kokybe, socialiniu poveikiu, aplinkos tvarumu ir galiausiai parengti visapusiškos renovacijos rekomendacijų rinkinį, atitinkantį DGNB (angl. *German Sustainable Building Council*; liet. Vokietijos tvarios statybos taryba) tvarumo principus.

Pradedant formuoti bendras rekomendacijas modernių gyvenamųjų pastatų renovacijai reikalinga ir konkrečios vietos analizė: kokia yra žalos apimtis, poreikis, erdvinė kokybė (paveldinė vertė), socialinis poveikis, proceso kokybė, ekonominis poveikis, techninė kokybė, poveikis aplinkai. Bendras apgadintų ar sunaikintų būstų plotas viršija 83 mln. m², o tai sudaro 8,2 proc. viso Ukrainos būsto fondo. Labiausiai pažeisti Donecko, Charkivo, Luhansko, Kyjivo regi-

onai ir Mykolajivo sritis. Tiriant konkrečios vietos objektus, turėtų būti atliktos kultūros paveldo vertės analizė, išskiriant skirtingais aspektais: socialinę, istorinę, urbanistinę, estetinę, technologinę ypatybes. Remiantis kiekvienu šiuo aspektu išskirtos teigiamos ir neigiamos šios masinės gyvenamosios architektūros savybės.

Darbo grupės susitikime užgimusi plati diskusija dėl istorinių šių masinių gyvenamųjų pastatų istorinių vėrcių. Išskirtos teigiamos istorinės vertės (didžiausia modernizmo idėjų ir idealų laboratorija; įspūdinga valstybinio būsto programa; projektiniai sprendiniai / dizainas atspindi visuomenės pokyčius) ir negatyvios (egalitarinės visuomenės kūrimas; turto nacionalizavimas; ideologinė diktatūrinė žinia; nekontekstualumas; nerūpi kokybė, tik ataskaita už atliktus darbus; asimiliacija ir rusifikacija; represijos; nevalingas gyventojų perkėlimas). Socialinės vertės teigiamomis savybėmis išskirtos socialinės paslaugos ir infrastruktūra (pakopinė viešųjų paslaugų sistema); mišrus socialinis audinys; nauja populiacija mieste, miesto kultūros atsiradimas). Darbo grupė kaip neigiamas socialinės vertės savybes įvardijo: būstas niekada nebuvo prioritetas; privatumo ir kontrolės trūkumas; socialinių paslaugų kokybė nusvėrė greičio ir kiekybės siekį; socialinis gyvenimas baigėsi vaikystėje; prasta saviorganizacija; prastas socialinės programos įgyvendinimas.

Nustatant architektūros objektų vertes, svarios ir estetinės jos savybės, šiuo atveju buvo išskirtos kaip teigiamos – ansambliskumas; holistinis projektavimas / dizainas; minimalistinė estetika (konkrečiau: tekstūros, kompozicija, dėžutės efektas, ornamentai, detalės, siluetai, ritmas). Tačiau šiuo aspektu įvardytos ir negatyvios (jokios galimos transformacijos; masinis pasikartojimas; standartinė architektūra; plačioji visuomenė nemato šiuose pastatuose vertės; renovacija – talentingiems architektams nėra rinkos; viena architektūrinė koncepcija visam rajonui; renovacija – „iš blogo į blogiau“). Masinės daugiabučių statybos vertė neatsiejiama nuo technologinių jos statybos aspektų – susirinkime išskirtų kaip pozityvių (surenka-

mų konstrukcijų; atitinka keliamus iššūkius; inovatyvios idėjos ir principai, tačiau iš čia kilę ir neigiamų šių technologijų naudojimo aspektų: ekonomikos planavimas; statybų greitis – prioritetas; bloga priežiūra; labai neefektyvu ir švaistų; statybos kokybė dėl įgūdžių; korupcija; suprojektuota naudoti ilgą laikui; pigi ir greita statyba – ar tai gerai?; nelankstus – visos sienos laikančiosios; prasta realizacija). Na, o žvelgiant į platesnį mastelį, urbanistinės vertės aspektu buvo išskirta, kad šie gyvenamieji rajonai turėjo didžiulį poveikį miesto planavimui (mobiliumo tinklas; vietoženkliai; unikalūs pastatų grupinis modelis; viešųjų pastatų erdvinė sistema; daug erdvės ir žalumos); naujas mąstymo tipas (neutralus), gana išsamūs planai „popieriuje“, didelis užstatymo tankis. Negatyvios urbanistinės vertės (planavimo ekonomika; modernus tik statybos metu; nėra erdvių hierarchijos; nėra ryšio su gatve; dažniausiai vienfunkciai rajonai; tarša; sunkiai adaptuojami; palikimas – sovietinis urbanizmas liberalioje ekonomikoje; nesusiderinamas su šiuolaikiniu miesto mąstymu; atotrūkis nuo dabartinių normų).

Susidarius šias gaires, rekomendacijas, taip pat jas dar detalizuojant ir atliekant jau konkrečių Ukrainos miestų bei jų rajonų analizę, bus galima objektyviau daryti bendrus sprendimus, siekiant gerinti šių gyvenamųjų namų bei visos rajono, aplin-

kos kokybę. Darbo grupės susitikimuose užsibrėžtų tikslų įgyvendinimui numatytas konkrečių veiksmų planas, vykdymo terminai, taip pat nuspręsta parengti būsimų mokymų programos projektą, kuriuo siekiama suteikti specialistams įgūdžių, reikalingų tvariam ir demokratiniam miestų atnaujinimui Ukrainoje ir už jos ribų. ■

What is the heritage value of mass Soviet residential architecture?

On September 12–13, a meeting of the UREHERIT project working group was held in Vilnius, at the Lithuanian Union of Architects, with the main topic being the renovation of mass Soviet apartment buildings after the war, their heritage value, and holistic renovation of modern construction in Ukraine. The international architectural project initiated by the Lithuanian Union of Architects (coordinator Rūta Leitanaitė) consists of many activities and projects and brings together 11 architectural organizations from Ukraine. This project aims to assess, preserve, and restore Ukraine's urban and architectural heritage during and after the war, while addressing the challenges associated with it and emphasizing the identity of national and local cultural heritage, and highlighting and reflecting the signs of memory in the reconstructed buildings. In order to contribute to the artistic field, and more specifically to the restoration of architecture as a cultural expression, a collaborative form of activity was initiated, inviting Ukrainian architects (especially heritage protection specialists), collaborating with European architects and sharing experience, and at the same time finding new, Ukrainian-adapted methodologies and ways to preserve and restore the country's urban and architectural heritage in a sustainable and inclusive way. During this meeting in Vilnius, the focus was on the architectural and cultural value of Soviet-era mass housing. This in-depth discussion examined how these structures shaped the urban environment in Ukraine and other parts of Europe and the potential for their preservation and renewal, taking into account current socio-economic challenges.